

Komentář SKAV k programovým tezím ČSSD pro veřejnou debatu s názvem Spravedlivé reformy podle ČSSD

1 Jak SKAV přistoupila k materiálu a jak pojala svoje komentáře

Nehodnotili jsme materiál jako celek, ale zabývali jsme se jednotlivými náměty, které materiál přináší. Vyjadřujeme se jen k těm oblastem, k nimž mají členské organizace profesně blízko.

Obecně můžeme říct, že vnímání řady problémů českého vzdělávacího systému odpovídá tomu, jak situaci ve vzdělávání chápou členské organizace SKAV.

S materiálem zpravidla nesouhlasíme tam, kde navrhuje posilování státu prostřednictvím omezování (existujících či vznikajících) možností, které dávají občanům příležitost vzít odpovědnost do svých rukou, rozhodovat se. Jinak řečeno, členské organizace SKAV nepodporují představy, že zlepšit kvalitu vzdělávání lze prostřednictvím příkazů nebo zákazů, nadměrných legislativních regulací.

V předloženém materiálu často shledáváme vnitřní rozpor mezi snahou o centralizovaný vliv na to, co se ve vzdělávacím systému děje, a snahou nabídnout otevřený systém schopný vyrovnat se s rozmanitostí potřeb jeho účastníků. Domníváme se, že se ČSSD bude muset rozhodnout pro jednu z cest. Vzdělávací systémy, jimž se daří dosahovat dobrých vzdělávacích výsledků, volí autonomii škol a učitelů spojenou s odpovědností, nikoli centrální řízení.

Předložený materiál vyzývá k diskusi a je podkladem k ní. O širokou diskusi o vzdělávání usiluje SKAV soustavně již léta. V rámci svých možností ji vytrvale uskutečňuje pořádáním každoměsíčních kulatých stolů, na něž jsou zváni jako panelisté zastánci různých názorů, přístupů a řešení. SKAV organizuje každý rok veřejnou výroční konferenci, sdílí vlastní studie a jiné materiály.

Vytváření participativní politiky – politiky, která vtahuje do diskuse všechny relevantní partnery a bere se vši vážností jejich náměty – je charakteristická pro ty vzdělávací systémy ve světě, které vykazují dobré vzdělávací výsledky. V tomto směru je velmi inspirativní příklad Ontárie. V českém prostředí je diskusní, participativní kultura vedoucí ke konsensu napříč názorovými proudy v plenkách. Proto oceňujeme snahu ČSSD takovou kulturu posilovat.

Vzdělávání je natolik zásadní téma, že může „vyhrát volby“ (Ontárie). Členové SKAV, nepolitické organizace, považují za důležité, aby vzdělávací politika v České republice konečně vytvářela dlouhodobě předvídatelné a setrvale se zlepšující podmínky pro zvyšování kvality veřejného vzdělávání, z něhož bude profitovat každý jednotlivec i společnost jako celek.

Materiál je zřetelně poučen řadou významných studií a podkladů. Ve SKAV věříme, že dříve, než začneme vymýšlet něco nového, je dobré seznámit se s aktuálním stavem poznání o daném tématu a vše pozitivní nést dále. Proto oceňujeme snahu autorů zpracovat dostupné zdroje a poučit se z nich, konzultovat.

stálá konference asociací ve vzdělávání

Materiál stručně, vcelku srozumitelně i přijatelně výstižně shrnuje na malé ploše prakticky všechny významné problémy systému vzdělávání v ČR. V materiálu postrádáme určitější návrhy na řešení pojmenovaných problémů, ačkoli v druhém odstavci se říká, že „ČSSD přichází s vlastní alternativou jejich řešení.“ Naznačená řešení mají povahu proklamací („mělo by se“) spíše než skutečných konkrétních kroků, které umožňují posoudit, jak účinná jsou řešení ČSSD. Umíme si ale představit, že i to může být předmětem další diskuse. Věříme, že ČSSD skutečně disponuje návrhy konkrétních opatření a že ví, jak je financovat.

2 Části A. Úvodem a B. Základní principy ČSSD ke vzdělávání

2.1 SKAV shledala blízkost názorů v řadě obecných principů uvedených na straně 2 a 3: :

Především souhlasíme s tím, že vzdělání je hodnotou samo o sobě. Vzdělávání nemá být podřízeno trhu práce a tedy mu nemá být podřízeno ani školství, ačkoli i zajištění „denní obstarávky“ je jedním z legitimních cílů vzdělávání. Potřeby trhu práce jsou pro školství ale jen jedním z řady vlivných faktorů.

Kvalitní vzdělávání má být i podle SKAV dostupné každému dítěti; kvalitní a neselektivní veřejné školství má být základem vzdělávacího systému; školné v jakékoli podobě včetně nenápadných forem, jakou jsou např. úplaty za nadstandardní výuku jazyků, vytváří bariéru pro přístup ke kvalitnějšímu vzdělávání a třídí nespravedlivě děti; chybějí podmínky pro kvalitní práci učitelů včetně systému rozpoznávání a oceňování kvalitní učitelovy práce (a SKAV dodává: chybí systém podpory profesního růstu učitelů); české školství je trvale podfinancované a navíc se finanční zdroje nevyužívají efektivně; pregraduální příprava učitelů i způsob rekrutace studentů učitelství vyžaduje zásadní změny.

Tzv. privatizace veřejného školství, která má více příčin, motivací i podob, reálně probíhá, prohlubuje selektivnost českého školství a má neblahé dopady na vzdělávací výsledky dosahované vzdělávacím systémem. Máme za to, stejně jako autoři materiálu, že je třeba natolik zatraktivnit veřejné školství a vrátit mu důvěru veřejnosti, aby ani ambiciózní a motivovaní rodiče motivovaných žáků neměli důvod vyhledávat pro své děti alternativu.

Autoři zdůrazňují význam široké diskuse o vzdělávání a o jeho dalším směřování. Sami činí aktivní krok a předkládají svůj dokument k diskusi v souladu s tímto požadavkem. To, že se diskuse o vzdělávání mají průběžně účastnit všichni, kterých se vzdělávání jako téma týká, je podle SKAV nezbytné. Takovou účast je třeba podporovat a zajišťovat promyšleně, systematicky, neselektivně a dlouhodobě.

2.2 Diskuse k bodům v obecné části dokumentu

Souhlasíme s tím, že je třeba řešit absenci **Národního programu vzdělávání**. Otázka je, jak chápou autoři povahu tohoto programu, když na str. 2 uvádějí, že „... Národní program vzdělávání .... stanoví cíle a základní obsah vzdělávání“. Členové SKAV považují hypotetický NPV za dokument, který stanoví obecné cíle, nikoli ale obsah vzdělávání. Dokumentem tak obecné povahy se nemá regulovat něco na tak konkrétní a operační úrovni, jakou jsou obsahy vzdělávání, ani třeba jen na úrovni „základní“.

Významný je pro členy SKAV způsob, jakým má dokument NPV vzniknout. Smysl vidíme totiž v tom, aby dokument byl výsledkem široce pojaté diskuse, jak je naznačena výše, a ne v tom, že takový dokument vyprodukuje úzká skupiny netransparentně zvolených „expertů“, představitelů jen některých názorových nebo zájmových skupin. Nejde o to střešní koncepční dokument mít. Je potřeba jeho vznik vidět jako příležitost ke sbližování pohledů na vzdělávání. Tedy vynaložit čas, úsilí, prostředky i dobrou vůli na to, aby se NPV stal dokumentem všech.

SKAV nemá pochybnosti o tom, že účinná **spolupráce školy s rodinou** přispívá k lepším vzdělávacím výsledkům u dětí a tedy zvyšuje kvalitu vzdělávání v celém systému. To ale neznamená, že spolupráce se má od rodiny požadovat formou zákona, ani např. jako „odpovědnost rodičů za výchovu a vzdělávání dětí...“ (míněno patrně do školského zákona). S tím SKAV nesouhlasí. Škola má jiné nástroje, kterými může přitáhnout rodiče tak, aby mohla nastat užitečná, nevynucená spolupráce rovných partnerů, školy a rodiny. SKAV nepovažuje v této věci rozšiřování státní moci za přínosné, naopak.

Nejasně formulována je následující pasáž: „Do **systemu hodnocení a financování škol** je nutné začlenit **prvek kvality**.“ (str.2) Tento výrok bez dalšího vysvětlení považujeme za velmi rizikový. Může být míněno anebo vyloženo tak, že školy mají být odstupňovaně financovány podle kvality. Nicméně pokud není řečeno, kvalitu čeho mají autoři na mysli, pak by to mohlo znamenat, že se jedná o kvalitu vzdělávacích výsledků. Je třeba ale sledovat nejen výstupy (vzdělávací výsledky), ale také vstupy (jak snadné nebo obtížné je dosahovat vzdělávacích výsledků u žáků, kteří v dané škole studují). Takovou formulací se také otevírá brána k nerefektovanému a nekvalitnímu testování a zploštělému využívání statistických výsledků testů. Odtud je jen krok k plošnému testování s vytvářením žebříčků škol a trestáním těch, kdo by místo postihu měli být podpořeni. Možná to souvisí i s tím, jak je pojato téma zpětné vazby v části o základním a středním školství (dále).

3 Diskuse k části 1. Předškolní vzdělávání

SKAV souhlasí s důrazem na předškolní vzdělávání. Řada výzkumů potvrzuje, že o budoucí studijní úspěšnosti, a tedy i úspěšnosti profesní a životní, se rozhoduje ve velmi raném věku.

Nesouhlasíme ale s bagatelizujícím pojmáním jiného než státem regulovaného předškolního vzdělávání, tedy s preferováním „předškolního vzdělávání realizovaného na základě kurikula“ jako jediné žádoucí a spolehlivé formy předškolního vzdělávání. Naopak se domníváme, že podobně jako dosahuje velmi dobrých výsledků domácí vzdělávání, mohou být pro děti prospěšné „sousedské skupiny“ a jiné neformální podoby předškolního vzdělávání. Na kvalitu předškolních zařízení mohou být uplatňována kritéria, která ji zaručí, místo toho, aby byly některé jinde ve světě osvědčené formy vzdělávání diskriminovány jen proto, že nejsou dostatečně formalizované či regulovatelné.

Jakmile se rodiče přesvědčí, že státem zřizovaná veřejná zařízení uspokojují jejich nároky ohledně kvality vzdělávání, pak nebude třeba, aby si rodiče svépomocí ke kvalitnímu vzdělávání dopomáhali. Do té doby je ale všeobecné zakazování sousedských a podobných forem péče o vzdělání předškolních dětí morálně neobhajitelné.

Poslední rok předškolního vzdělávání by neměl být ze zákona povinný, ale měl by být dětem tak prospěšný a pro rodiče atraktivní, aby své dítě předškolnímu zařízení svěřili. U těch rodin, o něž jde nejvíce – rodinné zázemí, jež predikuje dětem nižší školní úspěšnost – by měl existovat systém jiných pobídek k tomu, aby své dítě z vlastní vůle umístili do předškolního zařízení, pokud možno i na víc než poslední předškolní rok. Je třeba s rodinami pracovat, aby porozuměly smyslu takové nabídky. K podpoře kvalitních státních předškolních zařízení tudíž patří také důkladná a včasná osvěta veřejnosti, zejména mladých lidí a státních i samosprávných orgánů.

Předškolní zařízení nemusí mít jen v Česku převažující známou a nákladnou formu mateřských škol. Lze se inspirovat v zahraničí (např. tzv. finský model).

V jednáních o povaze předpisů bude potřebné odlišovat, které požadavky nebo předpisy vycházejí z potřeb dítěte a rodiny, a které ze zájmových skupin a profesních zvyklostí

4 Diskuse k části 2. Základní a střední vzdělávání

SKAV se ztotožňuje s tím, že veřejné a všeobecně zaměřené vzdělávání má být v centru pozornosti společnosti, o jeho cílech a způsobech jejich dosahování má probíhat široká diskuse i osvěta.

SKAV na rozdíl od ČSSD nepodporuje existenci výběrových škol (specializovaných škol a škol s rozšířenou výukou – ty jsou zpravidla výběrové a výběr do nich, jak známo, kopíruje sociokulturní zázemí dětí). Zde sledujeme materiál ČSSD vnitřně nesoudržný – spravedlivý přístup ke vzdělávání koliduje s existencí výběrových škol.

Školy pro děti se speciálními potřebami mají do určité míry své opodstatnění, je ovšem třeba zamezit praxi „odkládání“ běžně disponovaných, ale sociálně znevýhodněných dětí do zařízení pro děti s vážnějším mentálním hendikepem. Zde je na místě zvláště velká obezřetnost, aby politická hlediska nepřevážila potřeby a zájmy dětí, ale také možnosti škol a vyučujících.

Co znamená, že při stabilizaci sítě škol „je třeba volit analytické nástroje, které se neřídí jen hledisky ekonomické efektivity, ale zohledňují i otázky rovného přístupu, dostupnosti, kvality života či nezaměstnanosti“? (str. 4)

Odstavce týkající se škol soukromých a církevních naznačuje, že na tyto školy by ČSSD mohla brát jiná měřítka než na školy veřejné. Proč zdůrazňovat, že církevní či soukromé školy mají být zařazeny do sítě, pokud „splní podmínky aplikace akreditovaného vzdělávacího programu a kvalifikovaného pedagogického sboru“ (str.4)? To jsou přeci podmínky, které musejí splňovat i veřejné školy, a jak známo, ve veřejném školství dlouhodobě máme cca 20% nekvalifikovaných učitelů (a podobné je to i v jiných srovnatelných vzdělávacích systémech, jak se můžeme přesvědčit v opakovaných studiích OECD nebo EC). S tím, aby se na církevní či soukromé školy pohlíželo diskriminujícím způsobem, SKAV nesouhlasí. Pokud chceme, aby naše děti docházely převážně do škol veřejných, soustředme se na jejich podporu a kvalitu a nezaměňujme toto soustředění za diskriminaci jiných škol. Rodiče mají právo vybrat pro své děti takovou školu, které důvěřují, případně mají právo sáhnout po domácím vzdělávání. Zákazem nebo omezením jiných způsobů vzdělávání nic nezlepšíme. Musíme se plně soustředit na atraktivitu veřejných škol poskytujících přitažlivou kvalitu i uspokojující různorodost přístupů.

Za potenciálně rizikový považujeme výrok: „Víceletá gymnázia musí projít redukcí, protože představují jednu z příčin snížené kvality celého systému a rostoucí segregace.“ I SKAV souhlasí s tím, že je žádoucí, aby děti byly vzdělávány pospolu po co nejdelší část institucionálního vzdělávání. Nevíme ale, jak si autoři představují zmiňovanou redukcí. Rodičům i žákům musí být ponechána volba. Jediná přijatelná možnost, jak víceletá gymnázia zredukovat, se váže na zvyšování atraktivity, a tedy kvality vzdělávání ve veřejných základních školách, a ta se váže na vytváření podmínek pro kvalitní práci pedagogů. Opět SKAV na rozdíl od hodnoceného dokumentu preferuje, aby se státní politika soustředila na pozitivní opatření a kroky podpory, ne aby stát z pozice moci zasahoval a zužoval práva občanů svobodně v rámci pravidel volit to, co považují za prospěšné a správné pro svoje děti.

Se zneklidněním čtou členové SKAV odstavec, který naznačuje, že se ČSSD chystá popřít původní povahu kurikulární reformy a navrhuje centrálně regulovat obsah vzdělávání. Nepochybně je třeba kurikulární reformu vyhodnotit. Kroky směřující k návratu k předreformní podobě kurikula ale nepovedou k žádoucímu zlepšení. Jak říká studie McKinsey – není důležité jen CO děláme, ale především JAK to děláme. Naše reformní „CO“ bylo v principu správné, bohužel nebylo dotažené „JAK“. Učitelé nedostali podporu ani čas k tomu, aby se mohli sít s tím, co bylo v reformním kurikulu nové. Po pěti letech je ale pozdě na návrat. Představu, že revidované kurikulum „Stanoví jádrové a doplňkové, rozvíjející učivo ...“ (str. 5) považujeme za zpozdilou. Je potřeba vysvětlit, z čeho pramení snaha o centrální vymezení „jádra učiva“ a hledat takové postupy, které budou užitečné, aniž by opět byli učitelé mateni změnou přístupu a aniž by se museli vracet k praktikám, které pomalu z jejich rejstříku zaslouženě mizí.

Sám materiál ČSSD navrhuje to, co ve SKAV považujeme za možný rozvojový krok - formulovat standardy pro žáky. Tak, aby nebyly jen staticky obsahové (tedy aby neobsahovaly pouhé vzorové úlohy k řešení a testování), ale které by ve svých formulacích popisovaly a propojovaly to, co žák „dokáže“, čemu „rozumí“ a co „zná“. Jde tedy o to, jak budou standardy pojaté, jak vzniknou, jak se s nimi bude pracovat.

„Kontrola“ standardů je opět pojem, jehož obsah je možná myšlen dobře, ale každopádně představuje v očích členů SKAV rizika a bylo by třeba diskuse o tom, jak si ČSSD kontrolu představuje. Ve SKAV preferujeme přemýšlení o standardu jako o vodítku a pomůcce pro učitele, žáky i rodiče.

Ve shodě s dokumentem ČSSD je SKAV v tom, že nelze zjišťovat výsledky vzdělávání dřív, než si ujasníme, jaké výsledky očekáváme, tedy dřív než si vyjasníme vzdělávací cíle prostřednictvím vzdělávacích standardů.

Nerozumíme tomu, co autoři materiálu zamýšlejí tam, kde říkají, že „bude nutné zvážit, do jaké míry plošně zavést měření postojů žáků k předmětům, autodiagnostických dovedností učitele či motivace žáků“ (str.5). Pravděpodobně jde o to, že komerční testovací společnosti takové nástroje školám nabízejí a autoři materiálu je považují za užitečné. Podstatné je, že pokud si škola sama takový nástroj vyhledá a koupí pro svou evaluaci, tedy využítke získané informace sama a nezveřejňuje je, je to něco zcela jiného, než když takové nástroje jsou povinně a plošně zavedeny shora a slouží jako zdroj informací pro zřizovatele, veřejnost, stát. Před plošným užitím takových nástrojů varujeme. Jediný způsob, jak takové nástroje využívat jinak než samotnou školou, by musel být zcela anonymizovaný sběr zpětnovazebních informací o systému jako celku a ne o jednotlivých školách. Takový

monitoring není třeba provádět plošně, a tedy draze, ale stačí získávat periodicky data z menšího počtu škol (např. ve Finsku se sběr dat pro účely zpětné vazby celému systému uskutečňuje naráz pouze ve třetině škol).

Základním znakem veřejného školství není „garance minimální (co nejvyšší) kvality“ (str.5), jak se píše v dalším odstavci. Znakem dobrého veřejného školství je, že každý žák, který do veřejného školství vstoupí, dosáhne co nejlepších vzdělávacích výsledků v rámci svých osobních dispozic. I proto je nesmyslné stanovovat vzdělávací standardy jako minimální. Musejí být stanoveny jako kontinuum, tedy tak, aby bylo možné jak rozpoznat žáky, kteří potřebují urychlenou intenzivní intervenci, tak také aby standardy pomohly určit vzdělávací potřeby žáků nadaných.

Vysoká prostupnost v několika místech vzdělávací dráhy: zde by byla potřeba porozumět více tomu, jak si autoři materiálu představují systém školního vzdělávání a kde všude by přicházela v úvahu „prostupnost“ - jinak řečeno, kde všude by měla být možnost, že žák změní školu. To, že se žáci stěhují, není důvodem k úvahám o sjednocování školních vzdělávacích programů skrze „zpřesnění“ kurikula. Materiál je v tomto ohledu nejasný - na jedné straně hovoří o stanovení standardů, na druhé o zpřesnění kurikula. Ale standardy samy nejsou ničím jiným než zpřesněním kurikula, a to na straně vzdělávacích výstupů (cílů, tj. co se mají žáci naučit), ne na straně vstupů (tj. co má učitel odučit). SKAV upozorňuje na to, že chápe úvahy autorů materiálu o tom, jak pomoci školám, které mnohdy ještě tápou a ne zcela zvládají přístup, který přinesla kurikulární reforma. Na druhé straně, řešením není návrat k předreformnímu stavu, ale naopak pomoc a podpora učitelům v tom, aby dobře nastavený směr, který reforma přinesla, zvládli. A je třeba říct, že na mnoha školách se situace zlepšuje. Zasáhnout do ní násilným zpátečnickým opatřením po pěti šesti letech práce by ve skutečnosti vedlo k dalšímu rozvratu, k frustraci dobrých učitelů, případně k odchodu dalších schopných učitelů ze školství.

Sami autoři varují v dalším odstavci před politikou „ode zdi ke zdi“ v souvislosti se začleňováním dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Návrat ke kurikulu, v němž bude stanoven jednotný povinný obsah a dokonce bude rozdělen na základní, doplňkové a rozvíjející učivo, je příkladem politiky „ode zdi ke zdi“. Navrhujeme školství zlepšovat krok za krokem, a ne ho stále radikálně proměňovat tam, kde to není třeba. Formulace standardů je příkladem takového zlepšování, sjednocování obsahu vzdělávání jeho definováním v kurikulu je naopak příkladem neorganického, a proto škodlivého opatření.

S vizí školství, v němž jsou ve speciálních školách jen děti, které není možné začlenit do hlavního proudu ani s dopomocí podpůrného personálu, souhlasíme, i s tím, že je třeba zohledňovat i zlepšovat podmínky pro začleňování dětí s vyššími nároky na podporu do běžných škol. Začleňování je možné jen tehdy a jen tam, kde to přinese prospěch dítěti a současně to bude zvládnutelné pro školu. Plánovat zlepšení podmínek není možné bez toho, že budou zahrnuty také zlepšené podmínky pro učitele a školu, a to nikoli jen jako finanční „příspěvek na žáka“.

Považujeme za správnou úvahu autorů dokumentu, že změny v přípravě učitelů a změny v odměňování učitelů jsou provázané. Musejí začít od formulace systému profesního růstu učitelů (ne pouze kariérního řádu) spojeného se stabilním zajištěním financování ve státním rozpočtu a se zajištěním podpory profesnímu růstu učitelů. Systém profesního růstu zas musí být propojen s důkladným pochopením cílů vzdělávání, aby nesklouzl k mechanickému „sbírání bodů za školení a zkoušky“ (s tím mají ty nejhorší čerstvé zkušenosti Slováci, můžeme se včas poučit).

Tato opatření se projeví v růstu kvality v přípravě budoucích učitelů. Jakmile ztratí učitelská profese plochý charakter a bude jasné, že ve školství se kvalita rozpoznává a oceňuje, přitáhne profese učitelství motivovanější a lépe disponované mladé lidi než dnes. Sebevědomější studenti vytvoří tlak na výuku na fakultách z jedné strany a profesní standard ze strany druhé. Fakulty se budou muset proměnit, přestože nad jejich vyučujícími nevládne žádná odborná „vyšší moc“. Nástrojem pro zlepšování fakult tedy nemůže být ani jen zákon nebo jen rozdělování dotací, ale patrně také systémová podpora těch vyučujících nebo pracovišť, kteří mohou získat zahraniční zkušenosti, vyvíjet inovativní programy v přípravě učitelů, spolupracovat úžeji (klinicky) se školami nižšími atp.

SKAV dává přednost tomu, aby se při diskusích o změnách v přípravě učitelů hovořilo spíše o tzv. „school based education“ než o pouhém posilování praxí. Jinak řečeno, aby se podstatná část kreditů získávala tak, že studenti tráví mnohem víc času než dnes prací ve škole a v provázanosti s praktickými zkušenostmi studují oborově předmětovou teorii a psychologicko pedagogickou teorii. Je načase promýšlet změnu ve fungování tzv. fakultních škol.

Vývoj a zavedení systému profesního růstu učitelů je nezbytný a v určité podobě se již odehrává v rámci projektu Kariérní systém. V současné době není ujasněn rozdíl mezi systémem profesního růstu učitele a kariérním systémem. Zdá se, že v tom nemají jasno ani autoři předloženého dokumentu („Motivační složky mzdy by měly být vázány především na kariérní řád...“ str.5).

Standard učitelské profese i standard ředitele slouží především jako vodítka pro zvyšování kvality práce učitelům a ředitelům, ne jako nástroj kontroly! Zde vnímáme velký prostor pro vyjasňování mechanismů, jak takové nástroje mohou být užívány, aby opravdu vedly ke zlepšení („... aby poskytovaly náležitou zpětnou vazbu jak vyučujícím, tak ředitelům a MŠMT.“ str. 6).

K částem 3, 4 a 5 se SKAV nevyjadřuje, neboť v řadách členů nejsou na tyto oblasti odborníci.

V Praze dne 27. 9. 2012.